

ВЧИТЕЛЬ І КРАЄЗНАВЧА РОБОТА В ШКОЛІ (20-30-ТІ РР. ХХ СТ.)

Краєзнавча освіта, як зазначено у Концепції краєзнавчої освіти та виховання (Київ, 2000), повинна забезпечити «...використання при вихованні дітей досвіду свого народу, засвоєння народної культури і менталітету народу України, залучення підростаючого покоління до трудового досвіду української нації, розвитку в учнів трудових умінь і навичок на основі вивчення різних видів народних ремесел і промислів» [5]. Вирішальна роль у розв'язанні цих завдань відповідно до Концепції належить вчителю – особистості, яка поєднує в собі інтелігентність, моральні якості, високий професійний рівень і активну громадську позицію, спрямовану на перебудову культури життя свого народу. Підготовка вчителя завжди стояла на одному з перших місць у системі освіти [5]. На сьогодні важливо проаналізувати досвід підготовки фахівців-краєзнавців у навчальних закладах України 20-30-х років ХХ ст., який до недавнього часу не був предметом вивчення. Його дослідження та об'єктивне осмислення стане позитивним досвідом демократизації та націоналізації освітньої діяльності на сучасному етапі.

20-30-ті роки ХХ ст. характеризувалися бурхливим розвитком шкільництва. Навчально-виховний процес школи будувався на комплексній системі навчання, який був зосереджений навколо «дитячих інтересів та нахилів, ознайомлення з певним колом житєвих явищ, вивчення рідного краю, виконання практичних завдань тощо» [8].

В основі роботи школи було покладено принцип «навчання за єдиним комплексом – життя дитини й оточуючого її середовища». А в основу навчального плану, створеного Державною вченою радою (ГУС) «було запропоновано схему, що стала відомою під назвою «схеми ГУСу» й складалася з трьох складових: «природа», «праця», і «суспільство» [8], де праця розглядалася як ґрунт суспільства, а природа – об'єкт трудової діяльності цього суспільства [7].

Цей процес вимагав відповідної підготовки вчителя-краєзнавця, яка б відповідала новій, на той час системі освіти та вимогам до навчально-виховного процесу.

Отже, метою статті є розгляд проблеми підготовки вчителя-краєзнавця в 20-30-х роках ХХ ст.

Проблемам підготовки вчителя-краєзнавця у 20-30-х роках ХХ ст. присвячено чимало праць, авторами яких є В. Буданов, П. Волобуїв, Д. Зайцев, І. Зеленський, П. Мостовий, Т. Самоплавська, О. Сухомлинська, П. Тронько.

Проблеми «краєзнавство й учитель», «підготовка вчителя-краєзнавця», «краєзнавство і педагогічна підготовка вчителя» у 20-30-х роках ХХ ст. постійно звучали на конференціях та з'їздах, нарадах та семінарах, серед педагогічної громадськості. Невипадково на 1-й Всеукраїнській нараді робітників соціального виховання була приділена велика увага краєзнавчій роботі, яка визначалася як першочергове завдання [2]. Н.К. Крупська на конференції зазначала, що «підготовка краєзнавча повинна стояти в справі підготовки учительства на першому місці» [3], бо саме вчитель був і є основою культури села та міста і головним практиком у галузі краєзнавства.

Уважалося, що в умовах створення нової школи не може бути вчителя, який би не мав відповідної підготовки в галузі краєзнавства «...як збоку наукового розуміння сукупності найближчого оточення так і збоку методично-дидактичної можливості використання цього оточення» [4]. У підході до дитини вчитель повинен використовувати принцип «краєзнавчого ухилу». Комплексна система в цілому могла розгортатись лише на краєзнавчій базі. З цього приводу І. Зеленський зазначав: «Наша школа може бути дійсно новою лише тоді, коли вона не тільки збагнула краєзнавство теоретично, а і переводить його практично; коли кожен крок роботи вчителя виходить з орієнтації на найближче оточення» [4].

Шкільне краєзнавство у 20-30-х роках ХХ ст. визначалося як метод зв'язку навчання і виховання з життям. Завдяки шкільному краєзнавству відбувався загальний розвиток учнів, їхнє естетичне та фізичне виховання. Для досягнення цього завдання особливе значення надавалося вчителю, як головній фігурі у навчально-виховному процесі.

У 20-30-х роках ХХ ст. докладалися всі зусилля для підготовки майбутніх вчителів, здатних «до проведення шкільної роботи на краєзнавчій основі» [3]. Як зазначав І. Зеленський, «відповідною підготовкою кваліфікованого педагогічного робітника мали займатися Педагогічні технікуми і Інститути Народної освіти» [4].

Така робота проводилася надзвичайно активно. Прикладом краєзнавчої підготовки майбутніх учителів є Лубенський педтехнікум. Тут була розроблена ціла програма підготовки майбутнього вчителя до краєзнавчої роботи. Вона передбачала:

1) огляд методів краєзнавчої роботи, вивчення свого краю (курс економгеографія). Основними методами вивчення свого краю вважалися – дослідний, екскурсійний, письмово-анкетний. Вони впроваджувалися на першому курсі і давали студентам велику теоретичну і практичну підготовку;

2) педпрактикум (I-II курси). У зміст педпрактикуму включалися елементи краєзнавчої роботи, наприклад, відрядження студентів на розробку певного комплексу у визначених територіальних межах;

3) екскурсії. Вони відбулися в канікулярний час. Мета екскурсій полягала в ознайомленні студентів з певними регіонами країни з метою поширення знань про свій край;

4) дипломні роботи на краєзнавчі теми;

5) курс дидактики. Він в обов'язковому порядку включав питання: значення краєзнавства в школі та краєзнавчий ухил у педагогічній роботі;

6) предметні методики. Конкретизувалися методики використання краєзнавчої бази у викладанні різних предметів.

Таку роботу Лубенський педагогічний технікум проводив чотири роки і забезпечував студентам ґрунтовну підготовку з краєзнавчої роботи [4].

У інших педагогічних технікумах навчальні плани також передбачали запровадження краєзнавчих елементів в усі напрямки навчальної роботи. Це сприяло «введенню майбутніх учителів у практику краєзнавчої роботи, формуванню достатньо твердих навичок у цій галузі для того, щоб після закінчення педтехнікума вони не тільки могли брати активну участь у роботі, яка проводиться на місцях, але й у випадку надобності могли б бути і організаторами краєзнавчої роботи там, де її зовсім немає, або вона знаходиться на низькому рівні» [10].

Але все це стосувалося майбутнього вчителя, який незабаром прийде в школу. Виникла ще одна проблема: що робити з тим вчителем, який вже працює в школі, яка реформується і вимагає нових підходів до навчання та виховання.

У зв'язку з цим надзвичайно актуальною стала проблема перепідготовки шкільного вчителя. З цією метою розроблялися методичні рекомендації, відповідні концепції.

Так на думку В.П. Буданова перепідготовка вчителя повинна полягати, в першу чергу, у його:

а) готовності проводити краєзнавчу роботу, вивченні дійсності, що оточує його з метою локалізації і індивідуалізації комплексних програм;

б) у методичній роботі, тобто у вивченні і детальній проробці кожної теми нової програми;

в) у самоосвіті вчителя, що полягає в наповненні й поповненні наукових знань (з педагогіки, сільського господарства, суспільнознавчих наук і ін.), необхідних для роботи за новими програмами. Готуючись до проведення того чи іншого заняття вчитель повинен:

– обстежити відповідну вузьку галузь, оточуючої дійсності;

– скласти, користуючись методичними вказівками, докладні проекти, пов'язані з комплексами робіт, екскурсій, розмов, вправ;

– засвоїти, відновити в пам'яті і доповнити відповідною літературою наукові відомості, необхідні для вільної орієнтації у всіх питаннях з певної теми [2].

З метою перепідготовки вчителя організовувались спеціальні курси. На цих курсах вчили:

– як заповнювати навчальні програми місцевим матеріалом;

– де саме відшукувати відповідний матеріал, який потрібно вмістити в розгорнутий план;

– як користуватися цими програмами у процесі навчання;

– як організувати подальшу роботу з дітьми в процесі роботи.

Які ж важелі мав вчитель у своєму розпорядженні? В основі його роботи лежали навчальні програми та місцеві об'єкти, які підлягали вивченню.

Вчителю рекомендувалося покладатись лише на свою ініціативність, творчість і наполегливість, адже навчальні програми були короткими і схематичними.

Крім того, вчитель повинен був скласти, розширити програму, наповнити її краєзнавчим змістом. Важливо було планувати краєзнавчі теми,

які були б розраховані не лише на один рік навчання, а на чотири роки, протягом яких знання з цієї проблеми розширювались і поглиблювались.

Краєзнавці звертали увагу вчителя на основні джерела здобуття краєзнавчого матеріалу в процесі попередньої підготовки – книги та оточення школи.

Для досягнення успіху в краєзнавчій роботі учителеві необхідно було добре вивчити і дослідити життя свого села або навіть району. Після чого він повинен був зібрати досліджуваний матеріал і подбати про його збереження, оскільки він складав основу майбутньої роботи.

Працюючи над вивченням місцевості для заповнення навчальних програм, вчитель мав покладатися на самого себе. Основним в його роботі була екскурсія, невеличке дослідження, яке б могло принести позитивний результат. Він повинен був дослідити і опрацювати самостійно всі об'єкти свого району, скласти план проведення шкільних занять з учнями. Важливим було й об'єднання щоденної роботи вчителя з роботою учнів, з метою їхнього залучення до краєзнавчої роботи. Під час спільної праці накопичувався матеріал, який був корисним для вивчення в школі. Саме екскурсійний метод дослідження місцевого життя і природи допомагали педагогу при зборі матеріалу для навчальних програм та організації краєзнавчої роботи з учнями.

Головним у краєзнавчій роботі було те, що учні привчалися до самостійної практичної діяльності, активно засвоювали навчальний матеріал, з зацікавленістю працювали над поставленими завданнями. Основною метою вчителя було вивчення рідного краю, збирання краєзнавчого матеріалу, а також використання цього матеріалу в навчально-виховному процесі [9].

На курсах підвищення кваліфікації відбувалися гарячі дискусії, де вчителі ставили різні питання і шукали на них відповіді. Відповідаючи на поставлене запитання: «В яких межах належить вивчати простір земної поверхні, щоб залишатися на ґрунті краєзнавства і не захопити загального країнознавства?» і говорячи про шкільне краєзнавство, як основу перепідготовки вчителі давали таку відповідь: «Краєзнавче вивчення не повинно виходити за межі того району, котрий може бути особисто, безпосередньо досліджено. Адже шкільне краєзнавство або навіть краєзнавча робота вчителя-практика ставить своєю головною метою не збагачення науки відомостями про місцевий край, а локалізацію програм, просякнення їх місцевим матеріалом, оволодіння методами дослідження навчальною

дійсності, набуття вмінь бачити» [2]. Стосовно матеріалу, який повинен вивчатися на уроках краєзнавства, то вони вважали, що «в школі повинно вивчатися саме життя, жива дійсність і в першу чергу та дійсність, котра оточує школу» [2].

Отже, вчитель це головна фігура в школі, від якої залежить виховання справжніх патріотів і національно свідомих громадян. Саме тому у 20-30-х роках ХХ ст. надавалася така велика увага краєзнавчій роботі в школі і підготовці до неї вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буданов В.П. Краєведение и педагогическая переподготовка учителя // Вопросы краєведения в школі, 1925. – С. 88-103.
2. Буданов В.П. Краєзнавство й учитель // Краєзнавство в трудовій школі, 1926. – С. 36-45.
3. Зайцев Д. Краєзнавство і шкільний програм // Краєзнавство, 1927. – № 1. – С. 9-13.
4. Зеленський І. Як ми готуємо вчителя-краєзнавця // Краєзнавство, 1927. – № 3. – С. 6-11.
5. Концепція краєзнавчої освіти та виховання (шкільної, позашкільної, вищої педагогічної) / Уклад. В.В. Обозний. – К.: Наук. світ, 2000. – С. 36-37.
6. Краєзнавча робота в школі. Краєзнавство в трудовій школі / За ред. П. Волобуєва і П. Мостового. – Харків, 1926. – С. 64-70.
7. Мостовий П. Краєзнавство в трудовій школі / За ред. П. Волобуєва і П. Мостового. Краєзнавство в трудовій школі. – Харків, 1926. – № 3. – С. 27-35.
8. Нариси історії українського шкільництва. 1905-1933: Навч. Посібник / О.В. Сухомлинська та ін.; за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Заповіт, 1996. – С. 182.
9. Сущность и значение исторического краєведения. Историческое краєведение. (Основные источники изучения истории родного края) / Под ред. Н.П. Милонова. Пособие для студентов педвузов. – М., Просвещение, 1969. – С. 3-6.
10. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 8592. – Арк. 9.